

УДК 378.094

О.О. Комліченко,канд. екон. наук, доцент,
Одеський національний
політехнічний університет
oksana-komlichenko@yandex.ru

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ САМОСТІЙНОСТІ СТУДЕНТІВ В НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

О.О. Комліченко. Формування творчої самостійності студентів в навчальному закладі. В статті окреслене поняття «творча самостійність студентів», визначені його зміст і структура; проаналізовані методи формування творчої самостійності студентів та узагальнений досвід її формування під час аудиторних занять та самостійної роботи в коледжі.

O.A. Komlichenko. Formation of creative independence of students in the educational establishment. The article outlined the concept of "creative autonomy of students," defined the contents and structure, analyzed, lysed creative methods of forming self-stiynosti students and lessons learned during its formation of classes and self-study in college.

Вступ. Одним із головних протиріч сучасної освітньої практики є те, що студент, обравши собі спеціальність, недостатньо активний у навчанні й не завжди здатний працювати самостійно, тим більше творчо підходити до організації власної навчально-пізнавальної діяльності. Таким чином, на одне з перших місць в освіті виходить завдання підготовки молоді до творчої праці, розвитку творчих здатностей, що є каталізатором засвоєння нової наукової й технічної інформації, прискорює творче переосмислення й генерацію нових і корисних ідей.

Навчальний процес молодших спеціалістів повинен бути спрямований на формування професійно-важливих особистісних характеристик майбутніх фахівців (технологів, економістів, бухгалтерів), на розвиток їх умінь самостійного пошуку та використання професійних знань для підвищення продуктивності праці в галузях народного господарства, уміння ставити перед собою мету, знаходити засоби та способи для її досягнення шляхом самоосвіти і самовиховання, швидко адаптуватися в нових технологічних та ринкових ситуаціях і з усією повнотою брати відповідальність за ухвалені ними рішення.

Актуальні проблеми науки та освіти: теорія, практика, сучасні рішення

Вищевказане доводить, що **актуальність** теми дослідження на соціально-педагогічному рівні обумовлена вимогами ринку праці до якості освіти та затребуваністю творчо-самостійних спеціалістів, а визначення поняття «творча самостійність» студентів, розробка її компонентів і моделі формування у процесі професійної підготовки є завданням освіти на науково-теоретичному рівні. Науково-методичний рівень актуальності дослідження пов'язаний з необхідністю обґрунтування змістового та процесуального компонентів навчання у вищому навчальному закладі.

Метою цієї статті є дослідження змісту і складових компонентів творчої самостійності студентів та узагальнення методики її формування у молодших спеціалістів галузі знань 0305 «Економіка і підприємництво» в Херсонському політехнічному коледжі ОНПУ.

Для досягнення мети дослідження були окреслені і вирішені наступні **завдання**:

- проаналізувати професійну діяльність спеціалістів економічного профілю, нормативні документи підготовки фахівців та існуючі методики формування їх творчої самостійності в психолого-педагогічних дослідженнях і практиці навчання економічним дисциплінам;

- з'ясувати сутність поняття «творча самостійність студентів», структуру і зміст її компонентів та розробити модель її формування в процесі навчання;

- узагальнити досвід формування творчої самостійності студентів спеціальностей економічного профілю в Херсонському політехнічному коледжі ОНПУ.

Об'єктом дослідження виступає процес навчання студентів галузі 0305 «Економіка і підприємництво» у ВНЗ I-II рівнів акредитації.

Предмет дослідження – цілі, зміст та технологія формування творчої самостійності молодших спеціалістів.

Методи дослідження. Методологічну та теоретичну основу дослідження становлять системний підхід (П. Анохін, І. Блауберг, А. Уйомов та ін.) та сучасні досягнення в галузі педагогіки та психології, такі як: теорія розвитку особистості (Г. Костюк, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, І. Зязюн та ін.); теорія розвитку самостійності суб'єкта навчання (Ю. Бабанський, В. Козаков, П. Підкасистий, Л. Фрідман та ін.); теорія діяльності (Л. Виготський, О. Леонт'єв, Д. Ельконін та ін.); теорія організація навчального процесу (С. Архангельський, Ю. Бабанський, В. Беспалько та ін.); концепція поетапного формування розумових дій (П. Гальперін, Н. Талізін та ін.); теорія проблемного навчання (І. Лернер, М. Махмутов, О. Матюшкін та ін.); теорія

Актуальні проблеми науки та освіти: теорія, практика, сучасні рішення

ігор (В. Давидов, Д.Ельконін, Г. Селевко та ін.); психолого-педагогічні аспекти використання інформаційних технологій (В.Беспалько, Є. Машбіц, Б. Гершунський, Н.Тализіна та ін.).

Для вирішення поставлених завдань використано такі методи дослідження: аналіз процесу практичної діяльності спеціаліста, навчальних планів і програм; порівняння вимог виробничої практики та освітньої системи до рівня підготовки спеціаліста з метою визначення проблеми дослідження; аналіз психолого-педагогічної, науково-методичної літератури, науково-дослідних робіт з проблеми формування творчої самостійності студентів з метою визначення науково-теоретичних основ і шляхів розв'язання проблеми, формулювання гіпотези дослідження; метод моделювання для обґрунтування моделі формування творчої самостійності; метод систематизації та логічного узагальнення для формулювання висновків стосовно ефективності методики формування творчої самостійності майбутніх фахівців.

Матеріал і результати дослідження. Під поняттям «творча самостійність студента» ми розуміємо інтегративну якість особистості, що забезпечує її професійне зростання та інтелектуальний розвиток через формування системи мотивів активної самоосвітньої діяльності, дослідницького стилю організації самостійного навчально-пізнавального процесу.

Нами виділені компоненти творчої самостійності (табл. 1): мотиваційний, когнітивний, організаційно-технологічний, особистісно-орієнтований.

Таблиця 1

Компоненти творчої самостійності студента

Компонент	Зміст і характеристика
Мотиваційний	усвідомлене спонукання, що обумовлює цілеспрямовану діяльність
Когнітивний	система провідних знань і способів діяльності, які дозволяють отримувати ці знання
Організаційно-технологічний	здатність і вміння ставити й сприймати мету, планувати й прогнозувати свою діяльність з досягнення цієї мети
Особистісно-орієнтований	здатність адекватно оцінити свою діяльність на всіх її етапах, бути уважним, докладати вольових зусиль для подолання інтелектуальних ускладнень

Дослідження навчально-виховного процесу в навчальному закладі дозволяє виділити наступні проблеми:

Актуальні проблеми науки та освіти: теорія, практика, сучасні рішення

- практика навчання спрямована на здобуття традиційного набору професійних знань, навичок, умінь, але не завжди враховує особистісний аспект підготовки спеціаліста;
- недостатньо використані методи пошуково-творчої активності, проблемні та ігрові методи, спрямовані насамперед на формування і розвиток професійно-особистісних якостей;
- не розроблені організаційні форми та технічні засоби забезпечення навчального процесу, методи оцінювання рівня сформованості творчої самостійності.

Все це обумовлює наявність суперечностей: між соціальним замовленням, зростаючими вимогами науково-технічного прогресу до рівня творчого і самостійного стилю діяльності в умовах реального виробництва та недостатньою орієнтованістю освітньої практики на формування творчої самостійності студентів; між необхідністю постійної самоосвітньої діяльності, спрямованої на творчий розвиток особистості в умовах зростаючого потоку сучасної науково-технічної інформації та недостатнім науково-теоретичним осмисленням проблеми формування творчої самостійності майбутніх фахівців у процесі навчання; між можливостями дисциплін навчального плану з формування творчої самостійності майбутніх спеціалістів та недостатнім рівнем розробки наукових підходів до методики її формування. Зазначені суперечності дозволяють сформулювати проблему дослідження – підвищення ефективності формування творчої самостійності студентів в навчальних закладах з науково-технічного прогресу та нових вимог ринку праці.

Вирішення зазначеної проблеми може бути реалізоване через:

- зміну ставлення студента до мотивації в професійній діяльності, до процесу освоєння нових знань, придбання навичок і вмінь на основі самоорганізації й самооцінки;
- виховання таких якостей особистості, як самостійність, індивідуальна активність, прагнення до самоосвіти;
- розвиток здатності бачити ситуацію в комплексі, оцінювати її проблематичність, робити логічні висновки й приймати нестандартні рішення, використовувати технології критичного мислення, уміння відповідати за прийняті технічні рішення;
- навчання професійним знанням, навичкам, умінням і їхнього використання на основі економічного (інженерного) мислення.

Для досягнення цілей сучасного суспільства необхідний спеціаліст, спроможний оперативно приймати нешаблонні рішення, діяти самостійно,

Актуальні проблеми науки та освіти: теорія, практика, сучасні рішення

творчо. Творчість починається там, де здійснюється самостійний пошук принципів, способів поведінки і дій. Творчість набуває розвитку на основі самостійності особистості і є вищим ступенем її розвитку. У сучасних умовах самостійність стає професійно необхідною якістю особистості будь-якого спеціаліста. Отже, і підготовка майбутніх спеціалістів у вищому навчальному закладі має орієнтуватися на формування у студентів цієї якості, а не лише на репродуктивну виконавську діяльність з оволодіння певною сумою знань і вмінь.

Рівень розвитку самостійності залежить від умов, у яких розвивається особистість, характеру її стосунків з довкіллям.

Для ефективного функціонування технології формування творчої самостійності студентів Л.П. Качалова, Д.В. Качалов, А.В. Качалов виявили наступні психолого-педагогічні умови [1]:

- залучення студентів до різноманітних форм та видів творчої діяльності, яке передбачає, що студенти включені у навчально-пізнавальну діяльність, пов'язану з творчими пошуками та створенням творчого результату;

- збагачення змісту освіти прийомами та методами, які мають вплив на мотиваційну, вольову, емоційну та діяльнісну сфери особистості: рефлексивно-стимулюючі, мотиваційно-стимулюючі, діяльнісно-організаційні;

- включення до навчально-пізнавального процесу творчих завдань, які формують творчу самостійність студентів: завдання на рефлексивну здогадку, творчу інтерпретацію тощо.

Отже, процес формування творчої самостійності студентів являє собою отримання студентами нових навчальних (і особистісних) продуктів, які виробляють у них вміння свідомо діяти в ситуації вибору, грамотно, самостійно ставити, досягати своїх цілей, діяти творчо як у процесі навчання, так і в майбутній професійній та життєвій (суспільній) областях.

Процес навчання студентів передбачає три етапи формування творчої самостійності: мотиваційно-цільовий, орієнтувально-виконавчий, контрольно-корегуючий. В процесі формування творчої самостійності студентів в навчальному закладі нами виділені дві складові: теоретична й практична (рис.1).

Методика формування творчої самостійності студентів побудована на організації їх активної самостійно-творчої діяльності в процесі набуття досвіду і адаптації студентів до мінливого виробничого середовища.

Формування творчої самостійності студентів в коледжі найкраще

Актуальні проблеми науки та освіти: теорія, практика, сучасні рішення

реалізується під час виконання ними самостійної роботи. З огляду на рівень прояву творчості студентів нами використовуються наступні види самостійних робіт:

- 1) репродуктивна самостійна робота, що здійснюється за певним зразком (розв'язування типових задач, заповнення схем, таблиць, виконання тренувальних завдань, що вимагають осмислення, запам'ятовування і простого відтворення раніше отриманих знань);
- 2) реконструктивна самостійна робота, яка передбачає слухання і доповнення лекцій викладача, складання планів, конспектів, тез та ін.

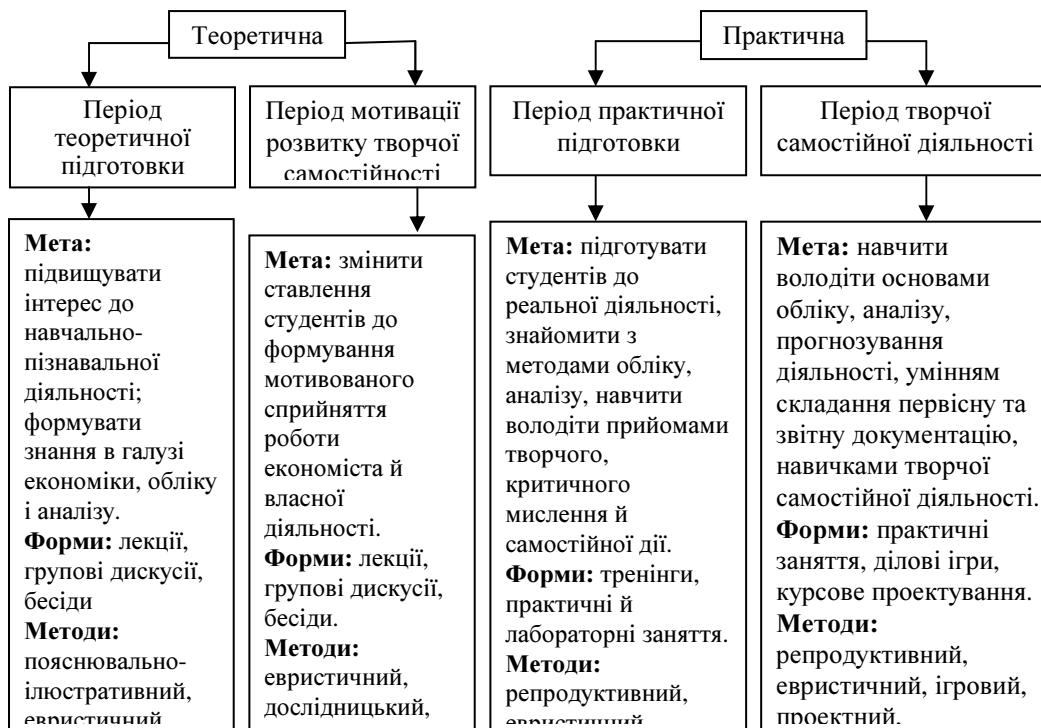

Рис. 1 – Складові процесу формування творчої самостійності

3) евристична самостійна робота спрямована на вирішення проблемних завдань, отримання нової інформації, її структурування і використання в нових ситуаціях (складання опорних конспектів, схем-конспектів, анотацій, побудову технологічних карт, розв'язання творчих завдань).

4) дослідницька самостійна робота, яка орієнтована на проведення

Актуальні проблеми науки та освіти: теорія, практика, сучасні рішення

наукових досліджень (експеримент, прогнозування ситуацій та ін.).

При самостійній роботі з навчальними текстами формуванню творчої самостійності студентів сприятимуть: складання плану прочитаного; складання тез; конспектування; складання анотації; цитування; виписування незрозумілих слів з наступним поясненням їх значення; складання рецензії; реферування; аналіз тексту і визначення його ключових слів. Формування творчої самостійності студентів економічних спеціальностей в Херсонському політехнічному коледжі ОНПУ здійснюється і під час підготовки та проведення семінарських занять. Семінарські заняття тісно пов'язані з лекціями та іншими формами навчальної роботи у вищому навчальному закладі і зорієнтовані на формування у студентів умінь і навичок самостійно здобувати знання. Вони сприяють розвитку пізнавальної активності і творчості студентів більшою мірою, аніж будь-які інші форми організації навчання; розвивають логічне мислення, спонтанне мовлення, уміння висловлювати і аргументувати власні думки, критично аналізувати аргументи опонентів, а також допомагають глибокому засвоєнню фундаментальних знань, формуванню переконань, виробленню активної життєвої позиції.

Семінарські заняття у вищій школі виконують такі функції [2]:

- поєднання лекційної форми навчання із систематичною самостійною роботою студентів над підручниками, посібниками і першоджерелами, теоретичної їх підготовки з практичною, формування пізнавальної мотивації;
- навчання студентів творчо працювати з підручниками, посібниками та іншими матеріалами, реферувати їх, готувати доповіді, виступи і повідомлення з окремих питань і виступати з ними на заняттях перед студентами групи чи курсу, відстоювати свою точку зору;
- розвиток творчого професійного мислення, умінь і навичок розумової праці, використання теоретичних знань для розв'язання практичних професійних завдань;
- формування у студентів інтересу до науково-дослідної роботи в галузі певної науки і залучення їх до досліджень, які здійснює циклова комісія, до студентських гуртків і товариств.

Серед семінарських занять зі студентами економічних спеціальностей, найпоширенішими є такі види: семінар-повідь (повідомлення); семінар-диспут (дискусія); семінар-конференція або прес-конференція; семінар - «мозковий штурм». Творчу самостійність студентів викладачі економічних дисциплін ХПТК ОНПУ формують і на практичних заняттях, які є різноманітними.

Актуальні проблеми науки та освіти: теорія, практика, сучасні рішення

На практичних заняттях студенти дотримуються принципу максимальної самостійності. Вони самостійно виконують роботу, оформлюють звіт і дають інтерпретацію результатів. Звичайно, при виникненні суттєвих труднощів у процесі роботи студенти консультуються у викладача.

Важливе значення для практичних занять має використання активних методів навчання: неімітаційних (дискусії, екскурсії, виїзні заняття), імітаційних неігрових (аналіз конкретних ситуацій, вирішення виробничих завдань, розбір документації, дії за інструкцією), імітаційних ділових, рольових ігор, ігрового проектування.

Для формування творчої самостійності студентів в коледжі використовуються наступні **методичні прийоми** роботи з навчальними текстами:

– **«Сходинки»** (для використання в тих випадках, коли вивчаються складні економіко-технологічні процеси);

– **«Фантазія»** (для розвитку вмінь аналізувати тексти, формулювати опорні фрази змісту, визначати головні ознаки ситуації, обґрунтовувати в дискусії свою думку);

– **«Райдуга»** (для розвитку асоціативного мислення студентів, вміння слухачів творчо мислити, обґрунтовувати своє бачення ситуації);

– **«Образ»** (для створення позитивного психоемоційного контексту в процесі навчання, для розвитку гнучкості та адаптивності мислення в нетипових ситуаціях);

– **«Екран»** (для розвитку вмінь структурувати і систематизувати нову інформацію, аналізувати її мозаїчні фрагменти, складати цілісну картину на основі власного розуміння та уявлень інших людей);

– **«Казка»** (для виявлення рівня розуміння студентами особливостей і закономірностей економічних процесів і явищ, активізації пізнавальної діяльності та формування творчого мислення).

Одним з найбільш значущих методів формування творчої самостійності є ділова гра. З урахуванням різного рівня інтелектуальної активності нами запропоновані такі **ігри і завдання** (табл. 2).

Нами було встановлено три рівні сформованості творчої самостійності за компонентами:

- *низький рівень* характеризується перевагою мотиву матеріальних благ, рішення приймаються переважно на основі рекомендацій викладача або підказок і порад інших студентів, креативні показники самооцінки особистості зміщені до низьких значень; умінням більш-менш точно

Актуальні проблеми науки та освіти: теорія, практика, сучасні рішення

формулювати визначення, вибрати запропоновану схему без пояснень; заучуванням матеріалу без системності; теоретичною необґрунтованістю рішення завдань; мінімальним використанням джерел інформації. Відсутні уміння й навички володіння методами й механізмами творчого пошуку, навички організації самостійної діяльності. Має місце неточне розуміння завдань, труднощі у визначенні причини й наслідку. У процесі навчання не проявляються творча активність, самостійність.

- *середній рівень* – великий вплив на мотив реалізації творчої самостійності мають зовнішні фактори, засновані на помітності особистості й можливості одержати схвалення своїм діям; особистий досвід превалює при виробленні рішення, а креативні показники самооцінки тримаються в рамках значень середнє, вище за середнє. Є присутнім грамотне формулювання термінів, уміння застосовувати правило; уміння виділяти головне в досліджуваному матеріалі; рішення приймаються на теоретичній основі, але відсутнє всебічне дослідження ситуації; використання різних джерел інформації; алгоритмізоване рішення. При цьому проявляється низька самостійність. Потребує допомоги при плануванні професійної діяльності.

Не завжди адекватно оцінює себе за результатами своєї професійної діяльності. В особистісному аспекті нестійкі показники працездатності, прояв творчої активності не носить систематичного характеру.

Таблиця 2

Методи формування творчої самостійності студентів

Назва гри	Репродуктивний рівень	Евристичний рівень	Пошуковий (творчий) рівень
Гра "Бійка ораторів"	підготувати коротку (до 5 хв.) захоплюючу розповідь за своєю спеціальністю	підготувати невелике повідомлення на оригінальну тему (за спеціальністю) і виступити з ним	підготувати, виголосити та захистити проблемну промову (за спеціальністю)
Гра "Конкурс ситуацій"	обіграти в ролях конфліктну ситуацію з виробничого життя (за спеціальністю)	обіграти в ролях конфліктну ситуацію та варіант її розв'язання (за спеціальністю)	оперативно знайти варіанти розв'язання запропонованих конфліктних ситуацій (за спеціальністю)
Гра "Прес-	підготувати запитання за темою	підготувати проблемні	підготуватися до відповідей на

Актуальні проблеми науки та освіти: теорія, практика, сучасні рішення

конференція"	"прес-конференції" та зіграти роль "кореспондента" газети	запитання, зіграти роль "кореспондентів" наукових журналів	можливі запитання та зіграти роль "відомого вченого", який дає "прес- конференцію", присвячену новим відкриттям у науці
Гра "Презентація нових технологій"	ознайомитися з однією з нових технологій (навчання, виробництва) і подати її	вивчити кілька нових технологій, на їх підставі скласти комплексну методику та представити її	розробити і представити власну (авторську) методику (технологію)
Гра "Вибори директора" ("Конкурс менеджерів")	зіграти роль робітників, які вибирають нового керівника	ознайомитись із сучасними методами управління і на цій підставі скласти і представити аудиторії програму "майбутньої діяльності"	захистити власну програму діяльності майбутнього керівника

- *високий рівень* – творча самостійність активізується внутрішніми мотивами особистості, прагненням до самовдосконалення, самореалізації; рішення приймаються не тільки на основі особистого знання, досвіду, але й використовуються всілякі інформаційні джерела; оцінка особистісних творчих резервів у студентів досить висока. Відпрацьовано вміння точно й обґрунтовано формулювати визначення, указувати залежність одного поняття від іншого, робити конкретні теоретичні висновки; виділяти головне й уміти пов'язувати з попередніми знаннями; технічно грамотно описувати ситуацію й адекватно її оцінювати; мотивоване використання сучасних джерел інформації; власне бачення ситуації й вироблення власного стилю в ухваленні рішення. Технологічна сфера показує вміння організувати самостійну проектну діяльність, володіння методами творчої самостійної діяльності, уміння критично оцінювати результати діяльності; самостійність при плануванні роботи; правильне осмислення змісту професійного завдання, виділення елементів і визначення способів виконання; постійно оцінює себе з погляду успішного виконання професійної діяльності.

Висновки. В Херсонському політехнічному коледжі ОНПУ системоутворюючим фактором вивчення дисциплін визначена творча самостійність студента як інтегративна якість особистості, що проявляється в

Актуальні проблеми науки та освіти: теорія, практика, сучасні рішення

самостійному, мотивованому і творчому стилі діяльності. Структура і зміст компонентів творчої самостійності студентів наступна: мотиваційний – націленість на успіх, цілеспрямованість самостійної діяльності, усвідомлення себе як професіонала та значимості професійної творчості; когнітивний – адекватність знань, що добуваються самостійно, творче їх застосування, уміння оцінювати ситуацію та своє ставлення до неї, генерувати ідеї; організаційно-технологічний – уміння ставити цілі та приймати рішення, планувати і прогнозувати свою самостійну діяльність, володіння методами і механізмами творчого пошуку, систематизації та застосування інформації; особистісний – розвиток творчих якостей особистості та самостійності мислення, докладання вольових зусиль для подолання інтелектуальних ускладнень. Для формування творчої самостійності студентів в коледжі використовуються наступні прийоми і методи: ділові ігри, проблемне та проектне навчання.

Узагальнена нами система критеріїв сформованості творчої самостійності майбутніх фахівців складається з наступних показників: критерій сформованості системи мотивів творчої самостійної діяльності, критерій сформованості системи провідних знань і способів діяльності, критерій сформованості здатності цілеформування і планування самостійних дій, критерій сформованості здатності до саморозвитку творчої особистості.

За цими критеріями доцільно визначати рівні сформованості творчої самостійності студентів: низький, середній і високий.

Література:

1. Галета Я. В. Формування пізнавальної самостійності студентів економічного коледжу засобами інформаційних технологій: Дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Я. В. Галета ; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2005. – 225 с.
2. Костишина Г. І. Формування навчально-пізнавальної діяльності студентів вищих технічних навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Г. І. Костишина. – Тернопіль, 2003. – 259 с.
3. Опрощенко Д. Л. Развитие научно-творческой самостоятельности студентов на педагогической практике [Электронный ресурс] / Д. Л. Опрощенко // Образование и общество. – Липецк, 2002. – № 4. – Режим доступа: www.education.rekom.ru
4. Петренко М. В. Проблеми психолого-педагогічної підготовки виробничого персоналу промислового підприємства / М. В. Петренко // Педагогіка: психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи. зб. наук. пр. / за ред.: І. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало. – К., 2003. – 680 с.
5. Біркіна Т.В. Структурні компоненти методики формування творчої самостійності студентів [Електронний ресурс]/Т.В. Біркіна – Режим доступа: portal_soc_qum_Pipo_2009_22-23_09btvbt

Надійшла до редакції 8.05.2014

Актуальні проблеми науки та освіти: теорія, практика, сучасні рішення